

VÝKON SOCIÁLNÍ PREVENCE U DĚTÍ A MLADISTVÝCH NA MÍSTNÍ ÚROVNI

Gabriela Hůlová

Abstrakt

Sociální prevence je uskutečňována na několika úrovních – celostátní, regionální a místní. Na místní úrovni je zapojena do sociální prevence zejména obec, která se snaží vytvářet účinné preventivní programy na základě přímé znalosti potřeb komunity v dané lokalitě. Významnými činiteli v této oblasti jsou legislativní nástroje a úzká spolupráce obcí s nevládním neziskovým sektorem, zvláště pak s organizacemi, které se věnují dětem a mládeži. Tito činitelé však nejsou dostatečně naplňováni především v jednotnosti přístupu a metodice sociální prevence. Snahou této práce je tedy vyvolat odbornou diskusi k otázkám nejednotnosti přístupu primární sociální prevence na místní úrovni.

Abstract

Social prevention is implemented on several levels – on national, regional, and local level. Community is especially involved in social prevention on local level, trying to create effective prevention programmes on the base of direct knowledge of the local community needs. Important factors in this area are: legislative implementation and close cooperation of municipality and non-governmental unprofitable sector, especially organizations which deal with children and teen-agers. However, these factors are not realised ununiformly using standardized methods of social prevention. Main purpose of this work is to provoke expert discussion on ununiformity approach of social prevention on local level.

Klíčová slova

Sociální prevence, preventivní programy, místní komunita, neziskový sektor, obec, metody sociální prevence, děti a mládež.

Keywords

Social prevention, prevention programmes, local community, unprofitable sector, municipality, methods of social prevention, children and teen-agers.

Sociální prevence je chápána jako předcházení sociálně patologickým jevům metodami sociální práce. Sociálně patologické jevy provázejí společnost od jejího vzniku, bez ohledu na formu zřízení, typem vládnutí, hodnotovou orientaci nebo způsob života a narušují právní i obyčejové normy společnosti a její zájmy. Úkolem sociální prevence není tyto jevy vymýtit (protože to není reálné), nýbrž dostat je pod kontrolu, regulovat, pokusit se zamezit jejich vzniku nebo rozšíření do dalších vrstev společnosti.¹

Pod pojmem primární prevence rozumíme veškeré konkrétní aktivity, u kterých je hlavním cílem předejít problémům spojeným se sociálně patologickými jevy, popřípadě další snahou snížit co nejvíce jejich dopad či šíření. V praktickém pohledu, a to zejména u nespecifické primární prevence, jde o vytváření dostatečně podnětného prostředí pro děti i mladistvé

¹ ARNOLDOVÁ, A. *Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení II. Část – Sociální péče: 1* vyd. Praha: Karolinum, 2001, s. 136 ISBN 80-246-0197-4

v komunitě, tak aby byl co nejlépe rozvíjen harmonický vývoj každého jedince, ať již jde o rozvoj nadání, zájmů apod. Do této kategorie můžeme právem řadit veškeré volnočasové aktivity, které jsou na území obce realizovány. Zde jsou zejména zapojeny volnočasové aktivity školských zařízení a organizací nestátních, věnujících se dětem a mládeži. Oblast sociální práce, která již reaguje na určitou patologickou formu chování u dětí a mládeže lze charakterizovat jako specifickou primární prevenci. „Tj. systém aktivit a služeb, které se zaměřují na práci s populací, u níž lze v případě jejich absence předpokládat další negativní vývoj, a který se snaží předcházet nebo omezovat nárůst jeho výskytu.“² Preventivní aktivity zaměřené na konkrétní oblast sociálně patologických jevů již regulačně působí na určitý rizikový jev.

Sociální práce, s konkrétními jedinci a skupinami osob, u kterých je velmi vysoká pravděpodobnost, že se stanou pachatelé trestné činnosti, či budou oběťmi sociální patologie, se zařazuje do skupiny sekundární sociální prevence. Zde je již nutná sociální práce s rodinami s nízkou sociokulturní úrovní, či věnování zvýšené pozornosti dětem a mladistvým, kteří tráví svůj volný čas bez dozoru na „ulici“.

Terciální sociální prevence je prevencí následnou. „Má předcházet recidivě a prohlubování sociální dezintegrace lidí, kteří vykazují poruchy sociálních procesů a sociálních institutů, projevující se negativním chováním.“³

Na místní úrovni se sociální prevencí zabývají zejména orgány státní správy a samosprávy, kdy zejména obce a města se významnou měrou podílí na vytváření zdravého prostředí v komunitě, které by děti a mládež chránilo před negativními jevy, jakou jsou kriminalita, toxikomanie, xenofobie, šikana, záškoláctví, rasismus, vandalismus a veškerá intolerance a lhostejnost vůči všemu co se nás bezprostředně netýká. V systému sociální prevence na všech jejích úrovních je hlavní snahou dále spolupracovat i s dalšími orgány, jako jsou školská zařízení, poradenské instituce, policie či nevládní organizace působící v obci s ohledem na místní situaci, potřeby i možnosti. Ve výkonu sociální prevence napomáhají i legislativní opatření. Jedním z hlavních zákonů, který vytváří předpoklady pro efektivnější prevenci sociálně patologických jevů je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí. Tento zákon již obecním úřadům na prvním stupni ukládá za povinnost se zaměřit na cílenou terénní sociální práci, při které budou vyhledávány děti sociálně ohrožené. Na základě vyhledání ohroženého dítěte zákon dále stanoví obecnímu úřadu oznamovací povinnost vůči obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Sociální pracovníci musí oznámit skutečnosti, které nasvědčují tomu, že se během své sociální práce setkaly s dítětem, na které se sociálně právní ochrana přímo zaměřuje. Obecní úřad obce s rozšířenou působností může tak v součinnosti s obecním úřadem poskytnout dítěti ochranu, např. podat návrhy soudu na rozhodnutí, k čemuž obecní úřad není ze zákona oprávněn. Primární sociální prevenci musí ze zákona vykonávat i obec či kraj v samostatné působnosti, kdy vytváří předpoklady pro kulturní, sportovní či jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí a mladistvých.

V druhé části přednášky bych vás chtěla seznámit s výkonem sociální prevence u dětí a mladistvých, který je realizován na Odboru sociálních věcí Magistrátu města Pardubic. Na ochraně dětí i mladistvých před sociálně patologickými jevy se zde významně podílejí dvě oddělení, která spolu vzájemně spolupracují. Oddělení sociální prevence provádí primární

² http://www.msmt.cz/Files/HTM/MBSTRATEGIE2005_2008web.htm/12.10.2007

³ ARNOLDOVÁ, A. *Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení II. Část – Sociální péče: 1 vyd.* Praha: Karolinum, 2001, s. 136 ISBN 80-246-0197-4

(specifickou i nespecifickou) a částečně sekundární sociální prevenci. Navazující oddělení sociálně právní ochrany se významně podílí na sekundární a terciální sociální prevenci, která je naplňována právě v rámci zákona o sociálně právní ochraně dětí.

Podstatou pro vznik oddělení sociální prevence bylo v devadesátých letech zjištění, které signalizovalo velký nárůst kriminality u dětí a mladistvých ve městě. Na základě sociologických průzkumů a výsledných analýz bylo rovněž patrné, že dochází ke zvýšenému nárůstu sociálně patologických jevů u dětí a mladistvých ve městě. Zvláště z analýz nápadu trestné činnosti dětí a mladistvých vzešly poznatky o stále se snižující věkové hranici dětí, páchajících trestnou činností. Na základě těchto poznatků se vznikající oddělení sociální prevence zaměřilo na skupinu dětí a mládeže v souvislosti s výskytem sociálně patologických jevů a soustředilo svoji činnost na vytváření preventivních programů v rámci Komplexního součinnostního programu prevence kriminality na místní úrovni, pod záštitou Ministerstva vnitra ČR, který byl později v roce 2005 přejmenován na Program prevence kriminality na místní úrovni - Partnerství. V roce 1996 se oddělení sociální prevence podařilo předložit právě tyto preventivní programy, zpracované a realizované nejen tímto oddělením, ale i organizacemi nestátního sektoru, a v rámci součinnostního programu tak získat první finanční dotace z Ministerstva vnitra ČR. Od vzniku Programu prevence kriminality bylo celkově ve městě Pardubice na prevenci kriminality z rozpočtu města, získaných státních dotací a vlastních zdrojů realizátorů projektů vynaloženo 32.112.051,-Kč. Podíl financí z rozpočtu města na této částce je přes 16,5 milionu korun. Finanční dotace v rámci tohoto programu jsou získávány i v těchto letech a díky nim se daří podporovat realizaci nejen primárních, ale i sekundárních a terciálních preventivních projektů mnoha nestátních organizací, se kterými oddělení sociální prevence velmi úzce a provázaně spolupracuje.

Jak už bylo výše zmíněno, oddělení sociální prevence v rámci tohoto programu Partnerství a za finanční podpory města vytváří projekty zaměřené právě na specifickou primární a sekundární prevenci rodin, dětí a mladistvých. Mezi projekty zabývající se integritou rodiny patří např. „Víkendové pobyty pro rodiče a děti z ohrožených rodin.“ Náplň těchto pobytů je zaměřena především na vzdělávání a terapii. Snahou lektorů a sociálních pracovníků je v rámci těchto pobytů motivovat rodiny k pozitivnímu interpersonálnímu chování v rámci rodiny. Záměrem je vést rodiče k odpovědnosti ke svým dětem (hygiena, zdravý životní styl, výživa, zdravotní stav, vzdělávání a výchova dítěte), a také naučit děti respektovat své rodiče. V návaznosti na víkendové pobyty, které jsou realizovány dvakrát do roka, probíhá další činnost zaměřená přímo na konkrétní rodiny, dle projektu „Pomoc ohrožené rodině“. Tento projekt je koncipován jako přímá sociální práce s klientem v prostředí jeho domova. Do spolupráce s rodinou jsou zapojeny studentky a studenti Vyšší odborné školy sociálně právní v Pardubicích. Cílem projektu je navázat takovou spoluprací mezi studentem a rodinou, která umožní navést rodinu ke zdravějšímu fungování mezi rodiči a dětmi, poskytnout pomoc v přirozeném prostředí domova a minimalizovat tak výskyt sociálně patologických jevů v rodině.

V posledních letech dochází k výraznému zvýšení poruch chování u dětí i mladistvých. Tento jev je patrný zejména na základních školách, kde stoupá fenomén agresivního jednání mezi žáky, šikany a záškoláctví. Vzhledem k dlouholeté spolupráci sociálních pracovníků s jednotlivými základními školami v Pardubicích tak vznikla myšlenka realizovat na vytipovaných školách společný intenzivní program, zaměřený na řešení této problematiky. Projekt „K nám šikana nepatří“ vznikl v roce 2005, kdy v prvním roce byl financován z dotace Ministerstva vnitra ČR, posléze je finančně podporován městem. Snahou je co nejvíce zvýšit právní povědomí žáků základních škol v oblasti šikany a informovat je dále o možných zdrojích pomoci. V rámci besed a přednášek zabezpečit kvalifikované řešení případů šikany a vytvořit zdravé prostředí v rámci interpersonálních vztahů žáků a učitelů na

základních školách. Oddělení sociální prevence se dále snaží vyhledávat a intenzivně pracovat právě s dětmi s poruchami chování v rámci Specializovaného klubu pro děti s poruchami chování a pro ohrožené děti. Do klubovny docházejí děti od šesti do osmnácti let, zde tráví smysluplně svůj volný čas a učí se novým dovednostem. Důležitá je také možnost v neformálním prostředí navázat důvěru mezi dítětem a sociálním pracovníkem s tím, že dítě či mladistvý mají možnost se svěřit se svými problémy v osobním nebo rodinném životě. V rámci klubu jsou také realizovány besedy a přednášky na téma „Dětská práva“, „Dospívání, sex, drogy“ atd. Nedílnou součástí navazující na činnost specializovaného klubu jsou jednodenní výlety, zimní – Vánoční víkendový pobyt a v létě desetidenní letní tábor.

Snižování patologických vlivů vycházejících ze společnosti, které děti i mládež ohrožují v jejich tělesném i duševním vývoji a vytváření zdravého sociálního prostředí, není jen jediným záměrem města. Snahou každé komunity – obce je z dětí a mladých lidí vychovávat právoplatné občany, které participují na veřejném dění v místě kde žijí. Hlavním úsilím je vytvářet v nich pocity odpovědnosti nejen za sebe samé, rodinu, ale i za komunitu, ve které se nachází. Proto i město Pardubice se rozhodlo takto k mladým lidem přistupovat, kdy v roce 2002 byl vytvořen Dětský a Studentský parlament, který se stal poradním orgánem Rady města Pardubic. V rámci tohoto zřízení mají mladí lidé možnost zasahovat do dění ve městě a vytvářet si tak vlastní prostor pro rozvíjení svých kulturních, sportovních a volnočasových aktivit bez příznaků jakékoli sociální patologie. Vyústěním pětileté práce obou parlamentů bylo právě žáky a studenty základních a středních škol prosazení výstavby skate parku ve městě v hodnotě několika milionů.

V rámci legislativních opatření směrem k rodině a dětem je oddělení sociální prevence umožněno pracovat velice intenzivně s rodinami nacházejícími se v nepříznivých životních podmínkách, či přímo ohrožené sociálním vyloučením v rámci primární a sekundární sociální prevence. Sociální pracovníci mohou v preventivní práci využívat mnoho druhů sociálních metod a to zejména v práci s rodinou v terénu. Zákon o sociálně právní ochraně dětí na pozici preventivních opatření již v přenesené působnosti státu opravňuje lokálním terénním sociálním pracovníkům nejen ohroženou rodinu vyhledat (dle paragrafu 6 uvedeného zákona), poskytnout či zprostředkovat rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte, ale také do rodiny vstoupit a dlouhodobě s rodinou pracovat až do chvíle, kdy rodina je schopna si své potřeby zabezpečit sama. Práce s rodinou je na oddělení sociální prevence vždy stavěna do preventivní – nerepresivní pozice, vždy velkou měrou záleží na samotné motivaci rodiny, jakým způsobem se k problému postaví. V mnoha případech se stává, že preventivní zásahy již nejsou efektivní a je nutné, aby v celém svém rozsahu zasáhl zákon – stát – justice. U těchto případů je vždy rodina přebírána oddělením sociálně právní ochrany dětí, kde práce s rodinou a dětmi, mladistvými se přímo odvíjí naplňováním zákonů státem daných pro problematiku rodin, dětí a mladistvých, s úzkou spoluprací se státní policií a soudním systémem, či dalšími odbornými výchovně vzdělávacími institucemi.

Na závěr této práce bych se chtěla věnovat možným problémům, které spatřuji ve výkonu sociální prevence, realizované na úrovni měst a obcí.

V širším pátrání ve spektru statutárních měst, kterých je v České republice 23, jsem zjistila, že problematika naplňování sociální prevence, a to zejména na úrovni primární prevence, je velice nesourodá, uskutečňovaná v různé podobě, rozsahu i kvalitě. O tom v jakém rozsahu a v jaké kvalitě by měla být primární prevence realizovaná bylo konkrétně napsáno jen velmi málo. Tímto vzniká velká volnost v provádění této problematiky, kterou si obce a města vyhodnocují po svém. Je pochopitelné, že výkon sociální prevence nemůže být ve všech regionech shodný v závislosti na odlišných sociodemografických ukazatelích a také na rozdílnosti ve výskytu sociálně patologických jevů u dětí i mladistvých. Je ovšem pravdou, že spolupráce mezi jednotlivými regiony v rámci výměny zkušeností je velice ztížená tím, že

neexistuje alespoň jednotná koncepce (kromě Programu prevence kriminality), jak realizovat sociální prevenci na místní (obecní) úrovni. Pro kvalitnější spolupráci mezirezortních orgánů zabývajících se sociální prevencí je nutné vytvořit regionální zařízení, které by vytvářelo komplexní koordinaci všech subjektů zabývajících se primární prevencí. Také je nutné, aby byly do praxe zavedeny jednotné standardy a manuály primární prevence sociálně patologických jevů.

Velký díl na roztržitosti preventivní práce s dětmi a mladistvými na různých úrovních státní správy a samosprávy nese i samotná legislativa, která podobu zejména primární sociální prevence zmiňuje v zákonech jen minimálně, často jen obecnými pravidly. V mnohých případech je preventivní (samosprávná) složka kombinována se sociálně právní ochrannou dětí (přenesená působnost), kdy sociální pracovník musí zastat obě dvě složky najednou. Nevýhodou a možným rizikem zejména u velkých měst a velkého počtu klientů je, že problematika sociální práce s dětmi a mladistvými je úzce řešena pouze na rovině povinností, které jsou vyžádány zákonem a zákonem ne zcela dobře vymezená preventivní složka je často z časových důvodů odsouvána do ústraní. Již asi jedna polovina statutárních měst včetně Magistrátu města Pardubic na tento problém reagovala vznikem samostatných oddělení zabývajících se přímo primární a sekundární sociální prevencí, na které pak navazují většinou oddělení sociálně právní ochrany dětí, které řeší již přímo povinnosti vycházející ze zákona o sociálně právní ochraně dětí a spolupracují s orgány státní policie a soudů.

Za účelem vytvořit jednotný institucionální systém specializované státní správy pro oblast zaměstnanosti a sociálních věcí vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí „Věcný záměr zákona o zřízení NÚZSS“. V tomto záměru ministerstvo poukazuje na celkovou přetíženost spojeného modelu výkonu státní správy a samosprávy v sociální oblasti. V novém modelu jsou již ostře dány kompetenční hranice. Přenesená působnost v oblasti sociálních věcí, která až doposud ležela na bedrech obecních úřadů všech tří úrovní, bude zpětně převzata samostatnou státní institucí, kterou bude Národní úřad pro zaměstnanost a sociální správu. Samostatnou působnost v oblasti sociálních věcí a tedy i sociální prevenci si budou obce a kraje realizovat samostatně. Pokud bych měla tento model hodnotit z pozice sociálního pracovníka odboru sociálních věcí Magistrátu města Pardubic, neskrývám obavy z narušení současné velmi intenzivní spolupráce mezi oddělením sociální prevence na jehož činnost preventivního charakteru úzce navazuje činnost oddělení sociálně právní ochrany dětí zaštitované přenesenou působností státní správy.

Použitá literatura

1. ARNOLDOVÁ, A. *Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení II. Část – Sociální péče: 1 vyd.* Praha: Karolinum, 2001, s. 247 ISBN 80-246-0197-4
2. http://www.msmt.cz/Files/HTM/MBSTRATEGIE2005_2008web.htm/12.10.2007

Kontaktní adresa

Mgr. Gabriela Hůlová
Magistrát města Pardubic, Odbor sociálních věcí, oddělení sociální prevence
Štrossova ul. 44
530 21 Pardubice
email: gabriela.hulova@mmp.cz
tel.: 466 859 145